

Иван був дев'ятнадцятою дитиною в гуцульській родині Палійчуків. Двадцятою і останньою була Анничка.

Не знати, чи то вічний шум Черемошу і скарги гірських потоків, що сповняли самотню хату на високій кичері¹, чи сум чорних смерекових лісів лякав дитину, тільки Іван все плакав, кричав по ночах, погано ріс і дивився на неню таким глибоким, старече розумним зором, що мати в трівозі одвертала од нього очи. Не раз вона з ляком думала навіть, що то не од неї дитина. Не «сокотилася»² баба при злогах, не обкурила десь хати, не засвітила свічки — і хитра бісиця встигла обміняти її дитину на своє бішеня.

---

¹ Безлісній горі. (Тут і далі примітки, подані звичайним шрифтом, публікуються за виданням 1913 р.)

² *Стерегтисся, бути обачним.* (Тут і далі примітки, подані курсивом, — редакторські.)

Туго росла дитина, а все ж підростала, і не стя-
мились навіть, як довелося шити їй штани. Але так
само була чудна. Дивиться перед себе, а бачить якесь
далеке і не відоме нікому або без причини кричить.
Гачі³ на йому спадають, а воно стоїть серед хати, за-
плющило очи, роззявило рота і верещить.

Тоді мати виймала люльку з зубів і, замахнув-
шись на нього, люто гукала:

— Ігі на тебе! Ти, обмінніку! Щез би у озеро та
в тріски!..

І він щезав.

Котивсь зеленими царинками⁴, маленький і бі-
лий, наче банька кульбаби, безстрашно забирався
у темний ліс, де гаджуги⁵ кивали над ним галузками,
як ведмідь лабами.

Звідси дивився на гори, близькі й далекі верхи,
що голубили на небі, на смерекові чорні ліси з їх си-
ним диханням, на ясну зелень царинок, що, мов
дзеркала, блищали в рамах дерев. Під ним, в долині,
кипів холодний Черемош. По далеких горбах дрима-
ли на сонці самотні оселі. Було так тихо і сумно, чор-
ні смереки безперестанку спускали сум свій в Чере-
мош, а він ніс його долом й оповідав.

— Ива!.. Мо-ой! — гукали на Івана од хати, але

---

³ Штани.

⁴ Царинка — обгороджений сінокіс близько од оселі.

⁵ Смереки, рід наших ялинок.

він того не слухав, збирав малини, пукав з листочків, робив свистілку або пищав у травинку, намагаючись вдати голоси птахів та всі ті згуки, що чув у лісі. Ледве помітний в лісовім зелі, збирав квітки і косичив ними свою кресаню (бриль), а утомившись, лягав десь під сіном, що сохло на островах⁶, і співали йому до сну та й будили його своїм дзвоном гірські потоки.

Коли Иванови минуло сім літ, він вже дивився на світ инакше. Він знав вже багато. Умів знаходити помічне зілле — одален, матриган і підойму, розумів, про що канькає каня, з чого повстала зозуля — і коли оповідав про все те вдома, мати непевно позирала на нього: може, воно до нього говорить? Знав, що на світі панує нечиста сила, що а́рідник (злий дух) править усім; що в лісах повно лісовиків, які пасуть там свою маржінку⁷: оленів, зайців і серн; що там блукає веселий чугайстир, який зараз просить стрічного в танець та роздирає нявки; що живе в лісі голос сокири. Висше, по безводних далеких недеях⁸, нявки розводять свої безконечні танки, а по скелях ховається щезник. Міг би розказати і про русалок, що гарної днини виходять з води на беріг, щоб співати пісень, вигадувать байки і молитви; про потопельників, які

---

⁶ Острєва — суха смєрека з галузками, на якій сушиться сіно.

⁷ Худоба.

⁸ Диких верхах гір.

по заході сонця сушать біде тіло своє на каменях в річці. Всякі злі духи заповнюють скелі, ліси, провалля, хати й загороди та чигають на хрестянина або на маржину, щоб зробити їм шкоду.

Не раз, прокинувшись уночі, серед ворожої тиші, він тремтів, сповнений жахом.

Весь світ був як казка, повна чудес, таємнича, цікава й страшна.

Тепер він вже мав обов'язки — його посилали пасти корови. Гнав в ліс своїх жовтаню та голубаню, і коли вони потопали в хвилях лісових трав та молодих смеречок і вже звідти обзивались до нього, як з-під води, тужливим дзвоном своїх дзвінків, він сідав десь на узбіччю гори, виймав денцівку (сопілку) і вигравав немудрі пісні, яких навчився од старших. Однак та музика не вдовольняла його. З досадою кидав денцівку і слухав інших мельодій, що жили в ньому, неясні і невловимі.

Знизу підіймався до Івана і затоплював гори глухий гомін ріки, а в нього капав од часу до часу прозорий дзвін колокілля. З-за галузки смереки виглядали зажурені гори, напоєні сумом тіний од хмар, що все стирали біду усмішку царинок. Гори щохвилини міняли свій настрій: коли сміялась царинка, хмурився ліс. І як трудно було вдивитись в те рухливе обличчє гір, так трудно було дитині спіймати хи-мерну мельодію пісні, що вилаась, тріпала крильця-ми коло самого вуха і не давалась.

Одного разу він покинув свої корови і подряпавсь на самий ґрунь (верх). Ледве помітною стежкою підіймався висше і висше, поміж густі зарослі блідої папороті, колючої ожини й малини. Легко перескакував з камінця на камінчик, перелазив через повалені дерева, продирався крізь гиллячки кущів. За ним підіймався з долини вічний шум річки, росли гори, і вже вставав на крайнебі блакитний привид Чорногори. Довгі плакучі трави крили тепер боки гори, дзвінки коров обзивались, як далеке зітханне, все частійше попадалось велике камінне, що далі, на самім вершку, творило хаос поламаних скель, списаних лишаями, здушених у гадючих обіймах коріннем смерек. Під ногами в Івана кожний камінь вкривали рудаві мхи, грубі, м'ягкі, шовкові. Теплі і ніжні, вони ховали у собі позолочену сонцем воду літніх дощів, м'ягко вгинались і обіймали ногу, як пухова подушка. Кучерява зелень гогодзів і афин⁹ запустила своє корінне у глибінь моху, а зверху сипнула росою червоних та синих ягід.

Тут Іван сів одпочити.

Ніжно дзвеніла над ним фоя смерек, змішавшись з шумом ріки, сонце наляло злотом глибоку долину, зазеленило трави, десь курився синій димок од ватри¹⁰, з-за Игриця оксамитовим гулом котився грім.

---

⁹ Лісові ягоди.

¹⁰ Ватра — вогнище.

Иван сидів і слухав, забувши зовсім, що має доглядати корови.

І ось раптом в сій дзвінкій тиші почув він тиху музику, яка так довго і невловимо виласть круг його вуха, що навіть справляла муку! Застиглий і нерухомий, витягнув шию і з радісним напруженням ловив дивну мелодію пісні. Так люди не грали, він принаймні ніколи не чув. Але хто грав? Навкруги була пуста, самотний ліс і не видно було живої душі. Иван озирнувся назад, на скелі, — і скаменів. На камені, верхи, сидів «той», щезник, скривив гостру борідку, нагнув ріжки і, заплющивши очі, дув у фльояру. «Нема моїх кіз... Нема моїх кіз...» — розливалась жальом фльояра. Та ось ріжки піднялись вгору, щоки надулись, і розплющились очі. «Є мої кози... Є мої кози...» — заскакали радісно згуки, і Иван з жахом побачив, як, виткнувшись з-за галузок, затрясли головами бородаті цапи.

Він хотів тікати й не міг. Сидів прикутий на місці і німо кричав од холодного жаху, а коли врешті видобув голос, щезник звинувся і пропав раптом у скелі, а цапи обернулись в корінне дерев, повалених вітром.

Иван гнав тепер вниз, без тями, наосліп, рвав зрадливі обійми ожин, ламав сухі гиллячки, котився по слизьких мхах і з жахом чув, що за ним щось женеться. Нарешті впав. Скільки лежав, не пам'ятає.

Прийшовши до себе і вздрівши знайомі місця, він заспокоївся трохи. Здивований, наслухав якийсь час. Пісня, здавалось, бриніла вже в ньому. Він вийняв денцівку. Зразу йому не йшло, мельодія не давалась. Починав грати спочатку, напружав пам'ять, ловив якісь згуки — і коли врешті знайшов, що віддавна шукав, що не давало йому спокою, — і лісом поплила чудна, невідома ще пісня, радість вступила у його серце, залляла сонцем гори, ліс і траву, заклекотіла в потоках, підняла ноги в Івана, і він, пожбурнувши денцівку в траву та взявшись у боки, закружився у танці. Перебирав ногами, ставав легко на пальці, бив босими п'ятами в землю, щібав голубці¹¹, крутився і присідав. «Є мої кози... Є мої кози...» — щось співало у ньому. На соняшній плямі полянки, що закралась в похмуре царство смерек, скакав біленький хлопчик, немов метелик пурхав зі стебла на стеблину, а обидві корови — жовтаня і голубаня, просунувши голови межі галузки, привітно дивились на нього, жуючи жуйку, та зрідка дзвонили йому до танцю.

Так знайшов він у лісі те, чого шукав.

Вдома, в родині, Іван часто був свідком неспокою і горя. За його пам'яті вже двічі коло їх хати трембітала трембіта¹², оповіщаючи горам і долам про смерть: раз, коли брата Олексу роздушило дерево

---

¹¹ Танцювальний крок.

¹² Довга, на сажень, сурма з дерева і з кори.

в лісі, а вдруте, коли браччік Василь, файний веселий легінь, загинув у бійці з ворожим родом, посічений топірцями. Се була стара ворожнеча між їхнім родом і родом Гутенюків. Хоч всі в родині кипіли злістю й завзягтем на той діявольський рід, але ніхто не міг докладно розказати Иванови, звідки пішла ворожнеча. Він теж горів бажаннем помститись і хапавсь за татову бартку¹³, важку ще для нього, готовий кинутись в бій.

То байка, що Иван був дев'ятнадцятий в батька, а Анничка двадцята. Їхня родина була невелика: старині двоє та п'ятеро дітей. Решта п'ятнадцять спочило на цвинтарі біля церковці.

Всі вони були богомільні, любили ходити до церкви, і особливо на храм. Там можна побачитись було з далеким родом, що осівся по околицьніх селах, та й траплялась нагода оддячить Гутенюкам за смерть Василеву та за ту кров, що не раз чюрила з Палійчуків.

Витягалось найкрасше лудінне (одежа), нові крашениці¹⁴, писані кептарі¹⁵, череси¹⁶ і табівки¹⁷, багато набивані цвяхом, дротяні запаски, черлені хустки

---

¹³ Вузьконоса бойова сокира з довгим держакком.

¹⁴ Червоні сукняні штани.

¹⁵ Безрукавний хутряний кожушок.

¹⁶ Широкий ремінь.

¹⁷ Невелика шкіряна сумка через плече.

шовкові і навіть пишна та білосніжна гугля¹⁸, яку мати обережно несла на ціпку через плече. Иван теж дістав нову кресаню¹⁹ і довгу дзьобню²⁰, що біла його по ногах.

Сідлались коні, і суточками²¹ зеленим верхом ішов пишний похід та закосичував плай гейби червоним маком.

По горах, долами й верхами, тяглися святочно прибрані люди. Зелена отава царинок розцвіталася раптом, вздовж Черемошу плив ріжнобарвний потік, а десь високо, на чорному запиналі смерекових лісів, жаром горів під ранішнім сонцем червоний дашок гуцульського парасоля.

Незабаром Иван побачив стрічу ворожих родів.

Вони вже вертали з храму, тато був трохи напийтий. Раптом на вузенькій дорозі, між скелею і Черемошем, зробився тиск. Вози, кінні і піші, чоловіки й жінки — спинились і збились в купу. В лютому гвалті, що звіявся одразу, як вихор, невідомо од чого, заблищали залізні бартки та заскакали перед самим обличчем. Як кремій і криця, стялись роди — Гутенюки з Палійчуками, і перше ніж Иван встиг розібрати, про що їм йдеться, тато розмахнув бартку

---

¹⁸ Верхній одяг з сукна.

¹⁹ Капелюх.

²⁰ Вовняна сумка через плече.

²¹ Суточка — обгороджена гірська стежка.

і вдарив плазом комусь по чолі, з якого бризнула кров, залляла лице, сорочку та пишний кептар. Йойкнула челядь²², кинулась одтягати, а вже людина з лицем червоним, як його гачі, тьяла барткою ворога в голову, і похитнувся Іванів тато, як підтята сме-река. Іван кинувся в бійку. Не пам'ятав, що робить. Щось підняло його. Але дорослі потолочили йому ноги, і він не міг протиснутись туди, де бились. Все ще гарячий, роз'юшений злістю, він наскочив з розгону на маленьке дівча, що тряслось з жаху біля самого воза. Ага! Се, певно, Гутенюкова дівка! І не думавши довго, ударив її в лице. Вона скривилась, притулила руками до грудей сорочку і почала тікати. Іван зловив її коло ріки, шарпнув за пазуху і роздер. Звідти впали на землю нові кісники, а дівчинка з криком кинулась їх захищати. Але він видер і кинув у воду. Тоді дівчинка, зігнута вся, подивилась на нього спідлоба якимсь глибоким зором чорних матових очий і спокійно сказала:

— Нічьо... В мене є другі... май ліпші.

Вона наче його потішала.

Здивований лагідним тоном, хлопець мовчав.

— Мені неня купила нову запаску... и постолы...

и мерезані капчурі²³... и...

Він все ще не знав, що сказати.

---

²² Жінота (*жіноцтво*).

²³ Вовняні шкарпетки.

— Я си обую файно та й буду дівка...

Тоді йому заздрісно стало.

— А я вже вмю грати в денцівку.

— Наш Федір зробив си таку файну фльоюру... та й як зайграє...

Иван надувся.

— Я вже щезника бачив.

Вона неймовірно подивилась на нього.

— А нашо ж ти б'єшси?

— А ти нашо коло воза стояла?

Вона подумала трохи, не знаючи, що одповісти, і почала шукать щось за пазухою.

Витягла врешті довгий цукерок.

— Ади!

Половину вкусила, а другу поважним, повним довір'я рухом подала йому.

— На!

Він завагався, але узяв.

Тепер вони вже сиділи рядочком, забувши про вереск бійки й сердитий шум річки, а вона оповідала йому, що зветься Марічка, що пасе вже дроб'єта (вівці), що якась Марцинова — сліпа на одно око — покрала у них муку... і таке инше, обом цікаве, близьке і зрозуміле, а погляд її чорних матових очий м'якко поринав у Иванове серце...

І втретє затрембітала трембіта про смерть в самотній хаті на високій кичері: другого дня по бійці помер старий Палійчук.

Тяжкі часи настали в родині Івана по смерті газди. Загніздилося безладде, спливали гаразди, продавались царинки одна по одній, і маржина десь танула так, як по горах весною сніги.

Але в Івановій пам'яті татова смерть не так довго жила, як знайомість з дівчам, що, скривджене ним безневинно, повним довір'я рухом подало йому половину цукерка. В його давний і безпричинний смуток влилась нова течійка. Вона несвідомо тягла його в гори, носила по сусідніх кичерах, лісах і долинах, де б він міг стріти Марічку. І він стрівся нарешті з нею: пасла ягнята.

Марічка його прийняла, як би давно сподівалась: він буде з нею пасти овечки. А й справді! Нехай жовтаня та голубаня для себе б'ють в колокільці та вирікують в лісі, а він йме пасти її ягнята.

І як вони пасли!

Білі ярки²⁴, збившись у холодок під смереку, дивились дурними очима, як качались по мхах двоє дітей, дзвонячи в тиші молодим сміхом. Втомившись, вони забирались на біле камінне і лячно зазирали звідти у прірву, з якої стрімко підіймався у небо чорний привид гори і дихав синню, що не хтіла тануть на сонці. В щілині поміж горами летів в долину потік і тряс по каміннях сивою бородою. Так було тепло, самотно і лячно у віковичній тиші, яку беріг ліс, що

---

²⁴ Ярка — молода вівця, яка ще не мала ягнят.

діти чули власне дихання. Але вухо уперто ловило і побільшало до найбільших розмірів усякий звук, що мусів жить в лісі, і їм часом здавалось, що вони чують чийсь хід потайний, глухе гупанне барди, хеканне втомлених грудей.

— Чуєш, Ива? — шепотіла Марічка.

— Чому б не мав чути? А чую.

Вони обоє знали, що то бродить по лісі невидима сокира, гупа об дерева і хека з втомлених грудей.

Ляк проганяв їх звідти в долину, де потік плив спокійніше. Вони робили собі курбало у потоці, глибоке місце, і, роздягшись, бовтались в нім, як двоє лісних звірят, що не знають, що таке сором. Сонце спочивало на їх яснім волоссі і било в очи, а ледова вода потоку щипала тіло.

Марічка перша змерзала і пускалася бігти.

— Стій, — гукав на неї Іван, — звідки ти?

— З Я-вор-рова, — цокотіла зубами синя Марічка.

— А чия ти?

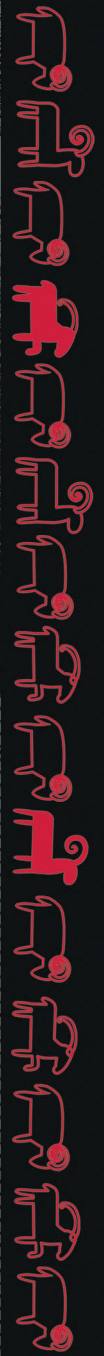
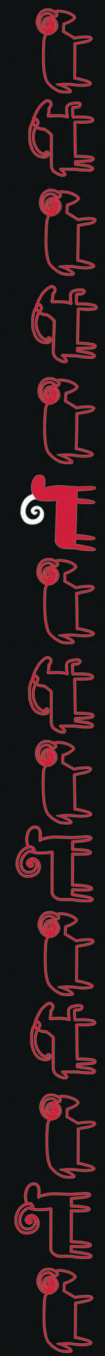
— Ковальова.

— Бувай здорова, ковальова! — щипав її Іван і пускався доганяти, аж поки, потомлені, але загіті, не падали на траву.

В тихім плесі потічка, над яким горів царівник соняшним світом та синів лабуштан низкою черевичків, жалібно кумкали жаби.

Іван нахилився понад потоком і питав жабу:

— Кума-кума, шос варила?

— Бурак — борщ. Бурак — борщ. Бурак — борщ... — крєктала Марічка...

— Бураки-ки-ки!.. Бураки-ки-ки! Бураки-ки-ки! — верещали обое, заплющивши очи, аж жаби здивовано мовкли.

І так вони пасли, що не раз розгубили овечки.

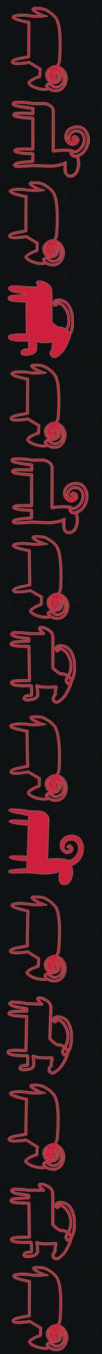
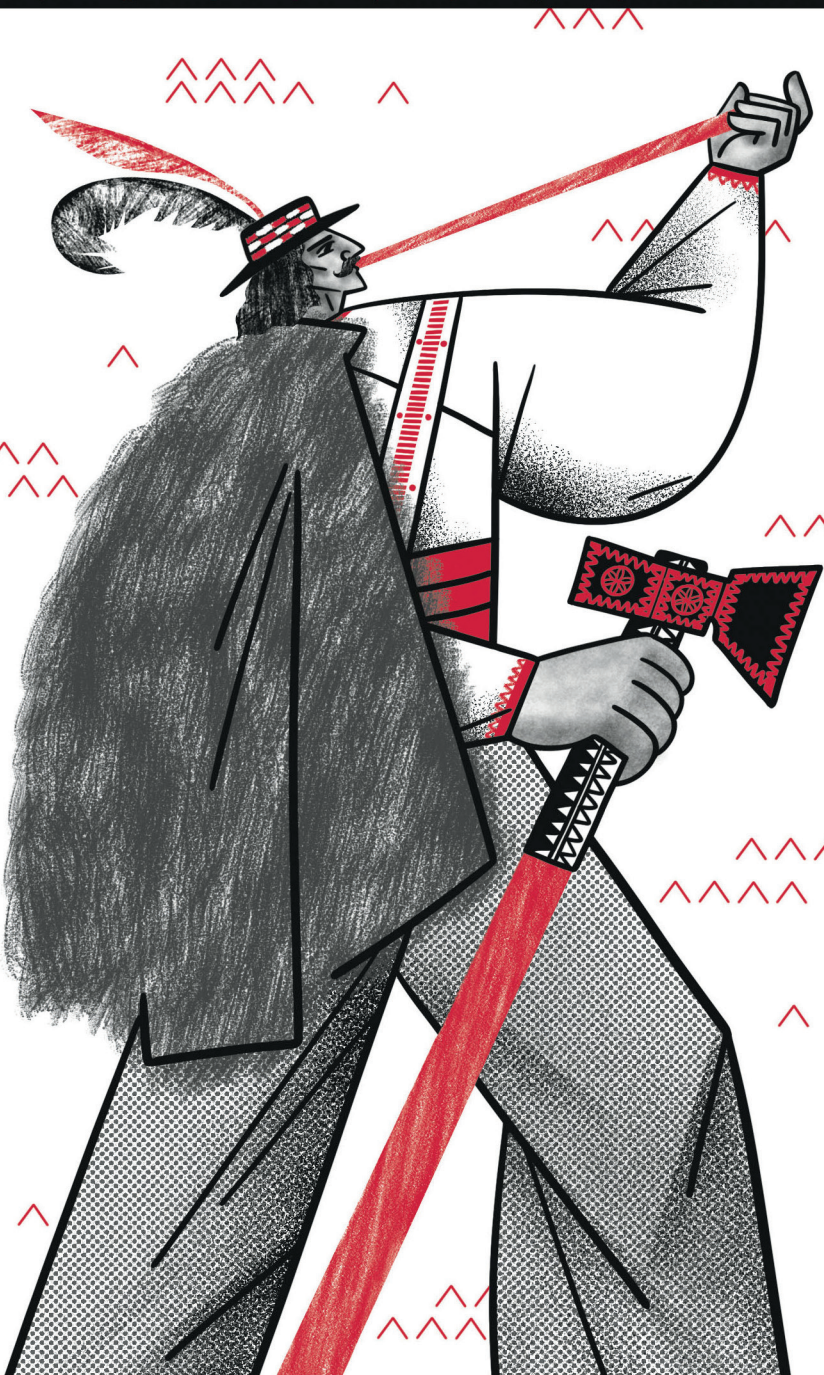
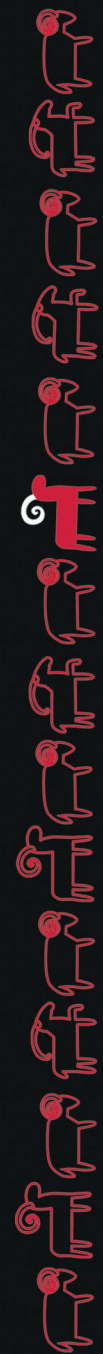
Коли вони старшими стали, забави були вже інші.

Тепер Иван був уже легінь, стрункий і міцний, як смерічка, мазив кучері маслом, носив широкий черес і пишну кресаню. Марічка теж вже ходила у заплітках²⁵, а се значити мало, що вона вже готова й віддатись. Не пасли більше вкупі ягнята і стрічались лиш в свято або в неділю. Сходились коло церкви або десь в лісі, щоб стариня не знала, як кохаються діти ворожих родів. Марічка любила, коли він грав на фльояру. Задуманий все, встромляв очи кудись поза гори, неначе видів, чого не бачили другі, прикладав мережану дудку до повних уст, і чудна пісня, якої ніхто не грав, тихо спадала на зелену отаву царинок, де вигідно послали свої тіни смереки. Холодно було і мороз йшов поза шкуру, коли вилітали перші свистячі згуки. Наче зими²⁶ лежали по мертвих горах. Та ось з-за гори встає вже бог-сонце і вкладає свою голову в землю. Зрушились зими,

---

²⁵ Стрічка або жмут кольорових ниток, які заплітали у волосся.

²⁶ Тут: сніги.

збудились води, і задзвеніла земля од співу потоків. Розсипалось сонце пилом квіток, легким ходом ідуть по царинках нявки, а під ногами у них зеленіє перша трава. Зеленим духом дихнули смереки, зеленим сміхом засміялися трави, на всьому світі тільки дві барви: в зеленій — земля, в блакитній — небо... А долом Черемош мчить, жене зелену кров гір, неспокійну й шумливу...

Трембіта!.. Туру-рай-ра... Туру-рай-ра...

Заграло серце у вівчарів, забляєли вівці, учувши пашу... Шумить шваром²⁷ полонина холодна, а з диких ломів²⁸, з гайна́²⁹, встає на задні лаби ведмідь, пробує голос і вже бачить заспанним оком свою поживу.

Б'ють плови³⁰ весняні, ричать громом гірські верхи — і дух злого холодом віє од Чорногори... а тут раптом з'являється сонце — праве боже лице — і вже дзвонить у коси, що кладуть сіно в поліг. З гори на гору, з поточка в поточок — пурха коломийка, така легенька, прозора, що чуєш, як од неї за плечима тріпають крильця...

---

²⁷ Осока.

²⁸ Непролазні хаці.

²⁹ Тут: лігво ведмедя.

³⁰ Негода, дощі.

*Ой прибігла з полонинки
Білая овечка —
Люблю тебе, файна любко,
Та й твої словечка...*

Тихо дзвонить фоя смerek, тихо шепчуть ліси холодні сні літньої ночі, плачуть дзвінки коров, і гори безперестанку спускають сум свій в потоки.

З лоскотом й зойком летить десь в долину зрубане дерево у лісі, аж гори одвітно зітхають — і знову плаче трембіта. Тепер вже на смерть... Спочив хтось навіки по тяжкій праці. Закувала зозуленька та й коло Менчила... от тепер вже співаночка комусь си скінчила...

Марічка обзивалась на гру фльояри, як самичка до дикого голуба, — співанками. Вона їх знала безліч. Звідки вони з'являлись — не могла б розказати. Вони, здається, гойдалися з нею ще у колисці, хлюпались у купелі, родились у її грудях, як сходять квітки самосійні по сіножатях, як смереки ростуть по горах. На що б око не впало, що б не сталось на світі: чи пропала овечка, полюбив легінь, зрадила дівка, заслабла корова, зашуміла смерека — все виливалось у пісню, легку і просту, як ті гори в їх давнім, первісним життю.

Марічка і сама вмiла складати пісні. Сидячи на землі, поруч з Иваном, вона обіймала свої коліна і потиху гойдалася в такт. Її круглі литки, опалені

